
Werkloosheid in oude stadswijken*

J. M. Epema en F. C. Valkenburg

1. Inleiding en probleemschets

De grootstedelijke arbeidsmarkt vormt een veelzijdig en dynamisch gebeuren. Het stedelijk gebied kenmerkt zich door een grote verscheidenheid aan voorzieningen, sociale groepen en vormen van bedrijvigheid op een relatief beperkte ruimtelijke schaal.

De dynamiek van de grootstedelijke arbeidsmarkt dreigt echter verloren te gaan. Steeds duidelijker beginnen zich in de grote steden in ons land tendensen af te tekenen die wijzen op een structurele ontwrichting van de grootstedelijke arbeidsmarkt, een ontwikkeling die in de metropolen van de VS al langer zichtbaar is. Hoewel de problematiek in de Amerikaanse metropolen en de grote steden in ons land naar aard, omvang en ontwikkelingsfase niet geheel vergelijkbaar is, zijn er reeds enkele duidelijke overeenkomsten. Voorbeelden zijn de concentratie van de werkloosheid in de oude stadswijken en het toenemende aandeel van minderheidsgroepen (niet-blanken, buitenlandse werknemers) in de stedelijke bevolking.

In 1982 is binnen een 11-tal oude buurten in Rotterdam onderzoek verricht naar de specifieke positie die bewoners van oude wijken op de arbeidsmarkt innemen¹. Via een mondelinge enquête zijn drie categorieën werklozen benaderd, te weten: Nederlanders, Surinamers (met de Nederlandse nationaliteit)/Antillianen en Turken/Marokkanen. Ter vergelijking zijn voor de drie onderscheiden categorieën ook werkenden geënuquêteerd. Om iets te kunnen zeggen over het feit of de problematiek een buurtgebonden verschijnsel is, is voorts een categorie Nederlandse werklozen in zogenaamde tussenwijken (= wijken van recentere bouwdatum met een werkloosheidspercentage dat het stedelijk gemiddelde benadert) in de beschouwing betrokken.

Het Rotterdamse onderzoek is opgezet om een beschrijving te geven van de werklozenpopulatie in oude stadswijken. Het biedt onder meer inzicht in het arbeidsverleden en de werkloosheidsbeleving. Deze opzet maakt het echter tevens mogelijk een aantal concrete voorspellingen uit de segmenteringsliteratuur, in het bijzonder de Amerikaanse gettostudies, aan een Nederlandse toetsing te onderwerpen².

In dit artikel gaan we allereerst kort in op het proces dat geleid heeft tot de ontwrichting van de stedelijke arbeidsmarkt in Nederland en de wijze waarop het beleid hierop heeft ingespeeld (par. 2). Vervolgens behandelen we in par. 3 het theoretisch kader. De segmenteringsliteratuur – en in het bijzonder de resultaten van de Amerikaanse gettostudies – staan hierbij centraal. In par. 4 vindt de toetsing plaats. We doen dit aan de hand van een aantal concrete voorspellingen die uit de theorie zijn afgeleid. In par. 5 treft u een slotbeschouwing aan.

2. Ontwikkelingen op de stedelijke arbeidsmarkt

De basis voor de ontwrichting van de grootstedelijke arbeidsmarkten in Nederland werd gelegd in de jaren '50 en '60 met het opgang komen van het suburbanisatieproces. De verplaatsing van bewoners en bedrijven uit de stad voltrok zich hierbij selectief in die zin dat 'de migratie van de beroepsbevolking grosso modo niet dezelfde categorieën omvat als die welke betrokken zijn bij de verplaatsing van bedrijven uit de stad' (Kruyt, 1975, p. 7).

Aan de vraagzijde van de stedelijke arbeidsmarkt verdwijnt veel industriële werkgelegenheid waarvoor een niet zo hoog opleidingsniveau vereist was. Het gaat hierbij zowel om bedrijfsverplaatsingen als om bedrijfssluitingen. Hier tegenover staat een toename van arbeidsplaatsen in de commerciële en niet-commerciële dienstverlening, waarbij over het algemeen hogere opleidingseisen worden gesteld. In de agglomeraties Rotterdam, Amsterdam en Den Haag was tussen 1960 en 1971 nog sprake van een stijgende werkgelegenheid, doch na 1971 neemt het totaal aantal arbeidsplaatsen in de steden gestaag af (Heyke en De Koning, 1979 p. 12).

Aan de aanbodzijde voltrekt zich een tegengesteld proces. Grote aantallen bewoners – eerst de hoger opgeleiden/de hoogste inkomensgroepen en later de middengroepen – verhuizen vanuit de binnenstad naar de buitenwijken of de randgemeenten. Voor hun werk blijven ze vaak aangewezen op de stad, waar immers veel hoogwaardige werkgelegenheid is geconcentreerd. De woningen die ze in de binnenstad achterlaten worden veelal ingenomen door jongeren, starters op de arbeidsmarkt, buitenlandse werknemers, Surinamers en anderen. Deze groepen kunnen zich geen hoge woonlasten permitteren, kunnen elders niet terecht of zijn tevreden met de kwalitatief slechte doch vaak goedkope huisvesting. Het merendeel van deze binnenkomers is aangewezen op laaggeschoold werk. Het totaal aantal beschikbare banen loopt echter – zoals we hebben geconstateerd – steeds verder terug. Meer dan elders lagen in de grote steden dan ook aansluitingsproblemen ten grondslag aan de relatief sterk oplopende stedelijke werkloosheid in de jaren '70.

Het zijn echter niet alleen de buitenlanders of Surinamers die de aansluitingsproblematiek hebben verhoogd. Meer in het algemeen geldt dat de steden – in het

bijzonder de oude wijken in en rondom het centrum van die steden – een toeluchtsoord zijn geworden voor de lagere inkomensgroepen. Uit verkennend onderzoek in ons land (Brugge & Bunt, 1974, p. 432) blijkt bijvoorbeeld dat met name bij intraregionale bedrijfsverplaatsingen een groot deel van de laagstbetaalden ontslag neemt. Wanneer immers een bedrijf verplaatst wordt naar een omliggende gemeente van de centrale stad, zal voor een groot deel van de werknemers de woon-werkafstand toenemen, wat gepaard gaat met hogere reiskosten. De lagere inkomensgroepen, die in de buurt van hun nieuwe werkplek onvoldoende goedkope woningen kunnen bemachtigen blijven dan achter in de oude wijken met hun relatief lage woonlasten en proberen elders in de stad vervangende werkgelegenheid te vinden. Met name in de jaren '50 en '60 was het nog wel mogelijk om binnen de steden een vergelijkbare baan te krijgen in de achterblijvende, vaak marginale bedrijven. Met het toenemen van het aantal bedrijfsverplaatsingen wordt het voor de ontslagnemers echter steeds moeilijker een nieuwe baan te vinden.

Het resultaat was een sterk stijgende werkloosheid in de oude wijken, ondanks een relatief krappe arbeidsmarkt op regionaal niveau. Rotterdam noteerde in 1978 een werkloosheidspercentage van 10-15% in de oude wijken, tegenover een stedelijk gemiddelde van $\pm 7\%$. Het landelijke cijfer week hier niet veel van af.

Analyse van het werklozenbestand in de grote steden en in overig Nederland toont echter duidelijke verschillen. Bij de grootstedelijke GAB's staan relatief veel personen geregistreerd als minder geschikt. Slechts 54% is direct en volledig beschikbaar, tegenover 73% in overig Nederland. De grote steden en overig Nederland verschillen eveneens sterk op het punt van de allochtonen. Binnen de grote steden nemen ze 25% van het werklozenbestand voor hun rekening, daarbuiten slechts 7%.

Een volgend verschil – dat sterk met het voorgaande samenhangt – betreft het opleidingsniveau van de ingeschrevenen. Dit ligt binnen de grote steden veel lager dan daarbuiten en dat wordt met name veroorzaakt door het relatief lage opleidingsniveau van de jongere allochtonen. Doordat deze categorie in de grote steden oververtegenwoordigd is in vergelijking met de rest van Nederland, drukt dit het gemiddelde opleidingsniveau sterk.

Het aantal vacatures per ingeschreven werkloze is in de grote steden hoger dan daarbuiten. In de grote steden zijn de aansluitingsproblemen echter groter dan daarbuiten. Het ETI van Zuid-Holland heeft berekend dat er in 1981 in de grote steden 11 werklozen waren op één vacature (in overig Nederland: 21), maar tevens dat de situatie binnen sommige beroepsgroepen binnen de grote steden veel ernstiger was: 35 werkloze bouwvakkers op één vacature, 43 werkloze personen in algemene dienst op één vacature.

Na 1980 is de afbraak van de werkgelegenheid en daarmee de toename van de werkloosheid in een stroomversnelling geraakt. Van een afstemmingsprobleem is

geen sprake meer omdat het aantal vacatures tot een luttel aantal is gedaald. Medio 1983 lijkt de werkloosheid zich enigszins te stabiliseren, hoewel de vooruitzichten op herstel van de werkgelegenheid verre van rooskleurig zijn. Ondertussen is de werkloosheid in Rotterdam opgelopen tot $\pm 20\%$ van de beroepsbevolking; in de oude wijken wordt dit geschat op tenminste 30%. Voor Amsterdam gelden vergelijkbare percentages.

Resumerend kunnen we stellen dat voor wat betreft het werkloosheidspercentage de grote steden niet veel afwijken van overig Nederland. Wel zijn de aansluitingsproblemen groter. Grote verschillen doen zich dan ook voor ten aanzien van de samenstelling van het werklozenbestand en de concentratie ervan in die delen van de stad, waar de groepen met de meest 'kansarme' positie op de arbeidsmarkt wonen.

Het beleid. Een beleidsmatige onderkenning van deze specifieke grootstedelijke problematiek is in ons land pas vrij laat gekomen. Tot het midden van de jaren '70 werd de werkgelegenheidssituatie van de grote steden in de Randstad algemeen als rooskleurig gekenschetst. Toch overtrof toen al het aantal werklozen in de vier grote steden (Amsterdam, Rotterdam, Den Haag, Utrecht) ruimschoots het aantal werklozen in de traditionele probleemregio's, zoals Groningen, Zuid-Limburg en Drenthe. Het inzicht groeide langzaam dat met name in deze steden de situatie zorgwekkend begon te worden. Zorgwekkend niet alleen vanwege de hoge absolute aantallen, maar vooral vanwege de sociale en psychische problemen. Deze zullen ontstaan wanneer mensen langdurig werkloos zijn en geconcentreerd wonen, zoals het geval is in oude wijken van grote steden. In combinatie met de overige negatieve levensomstandigheden, zoals slechte woningen en weinig buurtvoorzieningen, kan deze concentratie er gemakkelijk toe leiden dat grote delen van de stad centra worden van sociale onrust.

Met het onderkennen van de ernst van de situatie is in de tweede helft van de jaren '70 in een aantal steden onderzoek verricht naar de grote verschillen in werkloosheid tussen buurten³. De uitkomsten van dit Nederlandse onderzoek sporen geheel met het reeds in de jaren '60 in Amerikaanse steden verricht onderzoek. Evenals daar blijken ook in de grote steden in ons land verschillen in buurtsamenstelling naar factoren als opleiding, nationaliteit, huidskleur en leeftijd geen volledige verklaringsgrond te bieden voor de grote verschillen in werkloosheidspercentages tussen verschillende buurten. De werkloosheid onder laag opgeleiden, buitenlanders, Surinamers, jongeren en ouderen is in oude buurten hoger dan gemiddeld voor die groepen. Ook voor de 'niet-kansarmen' geldt binnen oude buurten een hoger werkloosheidspercentage dan daarbuiten. Hiermee zouden we dus te maken hebben met een buurtgebonden verschijnsel.

3. Theoretisch kader

De Amerikaanse getto-studies hebben mede geleid tot de ontwikkeling van een nieuw theoretisch kader voor het gebeuren op de arbeidsmarkt, en wel vanuit de zogenaamde segmenteringsgedachten. Vanuit dit kader lijkt de grootstedelijke arbeidsmarktproblematiek beter verklaard te kunnen worden dan vanuit de traditionele – neo-klassieke – arbeidsmarkttheorieën.

In de *segmenteringstheorieën* staat de verdelingsfunctie van de arbeidsmarkt centraal, waarbij technologische, organisatorische, kwalificatie- en selectieprocessen een belangrijke rol spelen. De theorieën bieden inzicht via welke selectiemechanismen banen worden verdeeld over de verschillende categorieën van aanbieders. Daarbij wordt een sterk accent gelegd op de wisselwerking die er zou bestaan tussen vraag- en aanbodzijde van de arbeidsmarkt. Of te wel dat positie en gedrag op de arbeidsmarkt niet alleen bepalend zijn *voor*, maar ook bepaald worden *door* het type baan waarvoor men in aanmerking komt. Het zichtbare resultaat van dit selectieproces is dat er op de arbeidsmarkt aan de hand van statistische kenmerken duidelijke categorieën aanwijsbaar zijn die ten opzichte van andere categorieën een zwakke positie innemen. Op dit selectieproces gaan we nu nader in.

Selectieprocessen op de arbeidsmarkt. De segmenteringstheorieën beschrijven hoe zich in de structuur van vraag- en aanbodzijde van de arbeidsmarkt steeds duidelijker een proces aftekent, dat uiteindelijk zou kunnen leiden tot een opdeling van de arbeidsmarkt in een aantal segmenten.

In de meest vergaande visie van de segmenteringstheorieën – de *theorie van de dubbele arbeidsmarkt* – zouden er naast elkaar twee segmenten ontstaan: het *primaire segment*, opgebouwd uit voornamelijk grote, kapitaalintensieve bedrijven met een stabiele afzetmarkt, een ver doorgevoerde arbeidsverdeling en een stabiel personeelsbestand en het *secundaire segment*, opgebouwd uit voornamelijk kleinere, arbeidsintensieve bedrijven met een sterk op concurrentie gerichte afzetmarkt en een minder stabiel personeelsbestand. Deze laatste bedrijven fungeren vaak als toeleveringsbedrijf voor de primaire bedrijven.

Dit segmenteringsproces aan de vraagzijde van de arbeidsmarkt heeft belangrijke gevolgen gehad voor de wijze waarop – met name door werkgevers in het primaire segment – werknemers worden geselecteerd. De aard van het productieproces binnen het primaire segment – ingewikkeld en bedrijfsspecifiek – brengt met zich mee dat werkgevers behoefte hebben aan werknemers met kwalificaties die passen bij de uit te voeren taak. Deze kwalificaties worden veelal aangeleerd tijdens het werk zelf, al dan niet gecombineerd met interne bedrijfsopleidingen. Vanwege de hoge kosten die aan dit opleidingsproces verbonden zijn, richten de betrokken werkgevers zich bij voorkeur tot die categorieën werknemers van wie

ze *verwachten* dat ze minstens zo lang in dienst blijven dat de investering in de opleiding zichzelf heeft terugbetaald.

Twee zaken spelen dus een belangrijke rol in het selectieproces:

- de inschatting van de interne scholingskosten, dat wil zeggen de kosten die noodzakelijk zijn om een werknemer productief te kunnen inzetten;
- de verwachte duur van het dienstverband.

Over beide zaken hebben werkgevers geen rechtstreekse informatie, maar wel over de achtergrondkenmerken van sollicitanten, zoals vooropleiding, werkervaring, leeftijd, geslacht en woonadres. Opleidingsniveau en -richting en werkervaring zijn voor werkgevers een eerste indicatie voor de besparing op de interne scholingskosten en zullen in het eindoordeel dan ook zwaar meetellen. Voor wat betreft de verwachte duur van het dienstverband tasten werkgevers echter in het duister. Om toch maar zo min mogelijk risico's te lopen zullen ze mede selecteren op grond van de - in hun oordeel - gemiddelde produktiviteit van categorieën werknemers. Elke categorie waarderen ze op een bepaalde manier: de *Its-er*, de *vrouw*, de *buitenlandse werknemer*. Men spreekt in dit verband van statistische discriminatie, dat wil zeggen individuen worden beoordeeld op basis van de gemiddelde kenmerken van de categorie waartoe zij behoren in plaats van op basis van persoonlijke kenmerken.

Werkgevers zullen nu alle achtergrondkenmerken tezamen gebruiken om werknemers in een rij te plaatsen. De beste banen gaan naar de werknemers voor in de rij.

De rij wordt gesloten door categorieën werknemers die op grond van één of meer statistische kenmerken van het primaire segment worden buitengesloten. Deze laatste categorieën zijn aangewezen op banen in het secundaire segment, waar - gezien de lage kwaliteit van de banen - weinig eisen gesteld kunnen worden bij het aantrekken van personeel. Dit geldt in het bijzonder bij een krappe arbeidsmarkt. In tijden van een ruime arbeidsmarkt zullen evenwel ook de werkgevers in het secundaire segment strengere selectiecriteria hanteren. Zij kunnen dit doen omdat personen hoog op de kwalificatieladder ertoe neigen zich beschikbaar te stellen voor (steeds) lager gekwalificeerde functies. Er is sprake van een verdringingsproces, waarbij werknemers aan het eind van de rij het kind van de rekening worden. Niet alleen krijgen ze in tijden van hoge werkloosheid geen baan, maar bovendien verminderen hun toekomstige kansen omdat de kloof met de mensen die wel werkervaring opdoen steeds groter wordt.

In de praktijk betekent dit dat bepaalde categorieën in tijden van een krappe arbeidsmarkt zijn aangewezen op de minder aantrekkelijke banen in de meer marginale bedrijven. In tijden van een ruime arbeidsmarkt zullen ze in het geheel niet meer voor een baan in aanmerking komen.

Het betekent eveneens dat degenen die als gevolg van statistische discriminatie ten onrechte worden buitengesloten van het primaire segment - en in het ongun-

stigste geval ook van het secundaire segment – hun kansen om te ontlopen aan de beeldvorming die er over hen bestaat, vrijwel verkeken zien. De betrokkenen kunnen slechts weinig extra kennis via werkervaring en/of bedrijfsopleidingen opdoen. Ze behouden hierdoor geringe vaardigheden en een lage produktiviteit en zullen zich – noodgedwongen – in hun houding en arbeidsmarktgedrag aanpassen aan de voor hen geldende situatie: een baan in het secundaire segment dan wel in het geheel geen baan. Betrokkenen geraken in een vicieuze cirkel waarbij vooroordelen worden bevestigd en verder versterkt.

Woonomgeving als selectie criterium. Als één van de factoren op basis waarvan selectie plaatsvindt, is de factor woonomgeving genoemd. In de Amerikaanse gettostudies staat dit punt centraal.

In het midden van de jaren '60 braken daar in talloze steden rellen uit, die weliswaar het stempel meekregen van raciale conflicten, doch waarin juist uiting werd gegeven aan een veel bredere onvrede met de bestaande maatschappelijke verhoudingen. Een onderdeel hiervan vormde de ongelijke werkgelegenheidskansen.

Een aantal onderzoekers kwam min of meer onafhankelijk van elkaar tot de conclusie dat de problemen in de getto's van de grote steden niet met de traditionele arbeidsmarkttheorieën konden worden verklaard. De dominerende theorie betrof de *human capital-theorie*. In de visie van deze theorie zijn het gelijkschakelen van de kansen op onderwijs en het stimuleren van bijscholing en opleiding de meest geëigende methoden om werkloosheid te bestrijden. Dit paste uitstekend in de Amerikaanse filosofie dat '... any worker can make it, by improving himself' (Harrison, 1971, p. 285). Bij een vergelijking tussen gettobewoners en niet-gettobewoners bleek echter dat de factor opleiding voor gettobewoners slechts beperkt van invloed was op de hoogte van het uurloon dat ze verdienden. Bovendien bleek het niveau van de opleiding geen invloed te hebben op de kansen op werkloosheid. Bij niet-gettobewoners was er in beide gevallen wel sprake van een duidelijke relatie in die zin dat een hogere opleiding leidde tot een hoger uurloon en een geringere kans op werkloosheid.

Gettobewoners blijken aangewezen en ook ingesteld te zijn op een bepaald type werkgelegenheid, namelijk op banen met relatief lage lonen, slechte arbeidsomstandigheden, een lage status en zonder kansen om vooruit te komen. Ook wanneer men een bepaalde opleiding heeft genoten komt men toch vaak in dergelijke banen terecht. De werkloosheid onder gettobewoners lag in de jaren '60 gemiddeld zo'n 2,5 maal hoger dan het landelijk gemiddelde.

Juist in de getto's van de grote steden zijn er – aldus diverse arbeidsmarktonderzoekers in de VS (onder anderen Piore) – grote groepen werknemers voor wie arbeid niets anders is dan een middel tot inkomensverwerving en niet een middel om tot 'sociale ontplooiing' te komen. De onderzoekers zijn van mening dat deze

werknemers zich gemakkelijker aan een leefgroep buiten het werk binden dan aan collega's op het werk. Hieraan ten grondslag ligt het type werk waarop ze aangewezen zijn: meestal van korte duur waarbij ze tussentijds telkens kortstondig werkloos worden. Doordat de levensstijl van de betrokkenen zijn oorzaak vindt in zowel economische als sociaal-culturele achtergronden, zou het instabiele werkgedrag een vrij permanent en moeilijk te doorbreken karakter hebben. De onderzoekers wijzen er hierbij op dat in de getto's van de grote steden veel activiteiten op straat plaatsvinden ('streetcorner life'). De status en de positie van het individu worden bepaald door de groep waartoe men behoort en waarvan het groepsdoel is: 'constante opwinding'. Deze levensstijl rijmt beter met uitkeringen en onregelmatig werk dan met gelegitimeerd vast werk. Als door het werk de groepsactiviteit in de war wordt gestuurd dan geeft men zijn werk op...! (Piore, 1969, p. 105-106). Vrije tijd komt op de eerste plaats en vervolgens het werk. De woonomgeving zou hierbij dus een maatstaf vormen voor iemands gedrag en positie op de arbeidsmarkt.

In de VS heeft dit er volgens Fufeld (1973) toe geleid dat er buiten het normale economische systeem om, in de getto's een zogenaamde 'ongereguleerde' of getto-economie is ontstaan. Kenmerken daarvan zijn onder andere (p. 34):

- informele werkpatronen, dikwijls ondoorzichtig voor buitenstaanders,
- een samenstel van (beroeps)vaardigheden, alleen geschikt voor het gettoleven.

Werk- en gedragspatronen zijn aldus in een ongereguleerde economie zo verschillend van die van de gereguleerde economie - zo vervolgt Fufeld (p. 35) - dat overstappen moeilijk, zo niet onmogelijk is en de vooroordelen die toch al bestaan ten aanzien van de getto's en haar bewoners verder worden bevestigd. Het getto komt in een steeds groter maatschappelijk isolement terecht. De spanningen en frustraties die dit bij de gettobewoners oproept - zo kwam uit de Amerikaanse getto-studies naar voren - vormden de ideale voedingsbodem voor de uitbarstingen van geweld die zich in de Amerikaanse steden hebben voorgedaan in de jaren '60.

Samengevat: Als het beeld leeft dat veel bewoners van een bepaalde buurt in ongunstige zin afwijken qua arbeidsmarktgedrag, -positie en -mogelijkheden ten opzichte van bewoners uit andere buurten, dan kan dit leiden tot stigmatisering door werkgevers van alle bewoners uit de 'ongunstige' buurt en tot een zwakkere arbeidsmarktpositie van de betrokkenen. Deze ongelijke behandeling komt nog eens *bovenop de handicaps* die velen, woonachtig in oude wijken, toch al moeten overwinnen, zoals een geringe vooropleiding, taalproblemen, een afwijkend maatschappijbeeld, gezinsomstandigheden, een instabiel arbeidsverleden, enzovoorts.

Zoals de rellen in de VS hebben aangetoond, kan dit een krachtig '*demonstratie-effect*' oproepen. Via het misbruik maken van sociale voorzieningen, het aanrichten van vernielingen, het veroorzaken van rellen, een bepaald stemgedrag of via

een zeer ongemotiveerd arbeidsmarktgedrag ageren de bewoners tegen discriminatie door werkgevers, het uitblijven van voorzieningen in de wijk en ongunstige publikaties over de wijk.

4. Toetsing

Uit de gettostudies kwam naar voren dat gettobewoners, ongeacht of men werkt dan wel werkloos is, een specifieke arbeidsmarktpositie innemen. Zowel naar kenmerken van arbeid en arbeidsgeschiedenis als naar kenmerken bij werkloosheid zouden zij systematisch afwijken van bewoners uit de overige wijken.

De gegevens uit het Rotterdamse onderzoek stellen ons in staat om – analoog aan de Amerikaanse gettostudies – twee vergelijkingen uit te voeren, te weten:

- de vergelijking tussen werkenden en werklozen in oude wijken;
- de vergelijking tussen werklozen in oude wijken en werklozen in tussenwijken.

De toetsing wordt uitgevoerd aan de hand van een aantal voorspellingen die we in schema 1 op een rij hebben gezet. Achtereenvolgens hebben we voorspellingen geformuleerd over kenmerken van bewoners van oude wijken met betrekking tot hun arbeid en arbeidsgeschiedenis en vervolgens met betrekking tot hun werkloosheid(sbeleving). In eerste instantie beperken we ons tot de groep *Nederlandse* werklozen en werkenden. Zij vormen binnen de oude wijken de grootste categorie. In een apart onderdeel bespreken we kort de resultaten met betrekking tot de twee andere in het onderzoek betrokken categorieën, te weten *Turken/Marokkanen* en *Surinamers/Antillianen*.

Schema 1 Voorspellingen ontleend aan de segmenteringstheorieën

I Kenmerken van arbeid en arbeidsgeschiedenis van bewoners van oude wijken

Kenmerk	Voorspelling
1. Type banen	Overwegend laag beroepsniveau; veel ongemakken
2. Lengte dienstverband	Kort
3. Aantal dienstverbanden	Hoog
4. Aantal werkloosheidsperiodes	Hoog

II Kenmerken bij werkloosheid van bewoners van oude wijken

1. Inschrijvingsduur	Kort
2. Gepercipieerde mogelijkheden tot beïnvloeding van de eigen arbeidsmarktpositie	Extern georiënteerd

Kenmerk	Voorspelling
3. Inschatting eigen kansen op het vinden van een baan	Niet pessimistisch
4a. Zoekgedrag	Niet actief
b. Arbeidsmarktinformatie	Beperkt
5a. Geografische mobiliteitsbereidheid	Gering
b. Beroepsmobiliteitsbereidheid	Hoog
6. Gevoelens van discriminatie	Aanwezig
7. Arbeidsethos	Laag

4.1. Werk en werkloosheid van Nederlanders in oude wijken en in tussenwijken

1. Kenmerken van arbeid en arbeidsgeschiedenis

In schema 2 worden de belangrijkste onderzoeksresultaten weergegeven die betrekking hebben op de in schema 1 genoemde kenmerken van arbeid en arbeidsgeschiedenis.

Schema 2 Onderzoeksresultaten met betrekking tot de kenmerken van arbeid en arbeidsgeschiedenis van Nederlanders in oude wijken en in tussenwijken

ad 1. Type banen

	Oude wijken		Tussenwijken
	Werklozen	Werkenden	Werklozen
Beroepsniveau (in %)			
- (Zeer) eenvoudige arbeid	45	26	34
- Enigszins/vrij ingewikkelde arbeid	43	46	52
- Ingewikkelde arbeid en hoger	12	28	14
	(n = 170)	(n = 102)	(n = 129)
Ongemakken (in %)			
- Aanwezigheid fysiek belastende omstandigheden	71	55	72
	(n = 157)	(n = 94)	(n = 121)
- Aanwezigheid ongunstige werktijden	37	39	34
	(n = 168)	(n = 101)	(n = 124)
- Aanwezigheid herhaalarbeid	67	52	64
	(n = 165)	(n = 97)	(n = 122)

ad 2. Lengte dienstverband

	Oude wijken		Tussenwijken
	Werklozen	Werkenden	Werklozen
Duur dienstverband (in %)			
< 1 jaar	44	21	35
1-2 jaar	21	8	28
≥ 2 jaar	34	71	38
	(n = 167)	(n = 101)	(n = 120)

ad 3. Aantal dienstverbanden

Aantal werkgevers (laatste 10 jaar) (in %)			
0	13	-	14%
1-2	26	75	33%
3-4	24	11	20%
≥ 5	37	14	34%
	(n = 183)	(n = 100)	(n = 140)

ad 4. Aantal werkloosheidsperiodes

Aantal malen werkloos (laatste 10 jaar) (in %)			
0 x	-	71	-
1 x	30	22	33
≥ 2 x	70	8	67
	(n = 180)	(n = 101)	(n = 135)

ad 1. Type banen. De onderzoeksresultaten wijzen uit dat werklozen in oude wijken – overeenkomstig de voorspellingen – in het verleden erg onaantrekkelijk werk, op een zeer laag niveau hebben verricht. Indicatief voor dit laatste bleek ook de voor de functie benodigde inwerktijd: voor 60% van de werklozen was deze niet langer dan 2 weken.

In tegenstelling tot de verwachting dat bewoners van oude wijken collectief zijn aangewezen op kwalitatief slecht werk, blijken werkenden aanmerkelijk minder ongemakken binnen hun huidige baan te ontmoeten en gemiddeld gesproken werkzaam te zijn op een hoger niveau. Dit blijft gelden als de factor opleiding constant wordt gehouden. Eveneens in tegenstelling tot de verwachting is dat het type baan van werklozen in tussenwijken zich nauwelijks onderscheidt van dat van werklozen in oude wijken. Het is dus niet zo dat alleen werklozen uit oude wijken aangewezen zijn op onaantrekkelijk werk, met andere woorden dat het een buurtgebonden verschijnsel is.

ad 2. Lengte (laatste) dienstverband. De relatief zeer korte dienstverbanden van werklozen in oude wijken zijn conform de voorspelling. De werkenden in oude wijken daarentegen laten weer een tegengesteld beeld zien. In meerderheid werkt deze categorie al lang (langer dan 2 jaar) bij dezelfde werkgever. Hoewel het laatste dienstverband van werklozen uit tussenwijken gemiddeld genomen iets langer was dan dat van de werklozen uit oude wijken, zijn de verschillen – in tegenstelling tot de verwachting – klein.

ad 3. Aantal werkgevers. De relatief zeer korte duur van het laatste dienstverband van de werklozen uit oude wijken blijkt geen toevalstreffer. Gedurende de afgelopen 10 jaar (of zoveel korter als men beschikbaar was voor de arbeidsmarkt) heeft een grote meerderheid (70%) – overeenkomstig de voorspelling – al tenminste drie banen achter de rug. De werkenden hebben een veel stabielere arbeidsgeschiedenis opgebouwd. De meesten hebben slechts 1-2 banen gehad de afgelopen 10 jaar. Wederom niet conform de verwachting is dat werklozen uit tussenwijken nauwelijks verschillen van werklozen uit oude wijken.

ad 4. Aantal malen werkloos. De voorspelling ten aanzien van het aantal werkloosheidsperiodes blijkt ook nu weer slechts voor de werklozen uit oude wijken op te gaan. Een ruime meerderheid van hen is al tenminste twee maal werkloos geweest, terwijl de meeste werkenden dit nog nooit zijn geweest. Werklozen uit tussenwijken scoren weer vrijwel hetzelfde als de werklozen uit oude wijken.

Samenvattend kunnen we stellen dat we geen bevestiging hebben gevonden voor de relatie die in de segmenteringsliteratuur – in het bijzonder de gettostudies – wordt gelegd tussen de arbeidsmarktpositie – en de woonomgeving voor wat betreft de kenmerken van arbeid en arbeidsgeschiedenis van *bewoners* van oude wijken.

- a. Uit de vergelijking van werkloze en werkende Nederlanders in oude wijken komen grote systematische verschillen voor. Vooralsnog blijkt uit niets dat alle bewoners van oude wijken – werkend dan wel werkloos – in min of meer dezelfde arbeidsmarktpositie verkeren.
- b. Werklozen uit tussenwijken onderscheiden zich nauwelijks van werklozen uit oude wijken.

Wel kunnen we stellen dat de voorspellingen vanuit de segmenteringstheorieën heel sterk van toepassing zijn op *werklozen* in oude wijken (en in tussenwijken!).

2. Kenmerken bij werkloosheid

In schema 3 worden de belangrijkste onderzoeksresultaten weergegeven die betrekking hebben op een aantal in schema 1 genoemde kenmerken bij werkloosheid.

Schema 3 Onderzoekresultaten met betrekking tot de kenmerken bij werkloosheid van Nederlanders in oude wijken en in tussenwijken.

ad 1. Inschrijvingsduur

	Oude wijken		Tussenwijken
	Werklozen	Werkenden	Werklozen
< 3 maanden	23		18
3-6 maanden	11		20
6-12 maanden	17		23
≥ 12 maanden	50		39
	(n = 187)		(n = 143)

ad 2. Mate waarin men invloed denkt te kunnen uitoefenen op de eigen arbeidsmarktpositie (in %)

a. Het vinden van een baan			
– is een kwestie van geluk	57	13	54
– is een combinatie van geluk en in eigen hand hebben	28	36	30
– heb je in eigen hand	15	51	16
	(n = 185)	(n = 100)	(n = 144)
b. Als je op een baan afgaat zijn anderen je steeds voor geweest.			
Mee eens:	71	55	69
	(n = 162)	(n = 62)	(n = 124)
c. Meestal ligt het aan de werklozen zelf als ze geen baan vinden.			
Mee eens:	20	44	20
	(n = 174)	(n = 82)	(n = 135)

Ad 3. Inschatting eigen kansen – na werkloos te zijn geworden – op het vinden van een baan binnen 6 maanden (in %)

Inschatting			
Slechte kans	74	21	72
Niet goed – niet slecht	11	8	10
Goede kans	15	71	18
	(n = 180)	(n = 92)	(n = 134)

ad 7. Arbeidsethos en werkloosheidsbeleving

a. Overzicht van respondenten die geen dan wel slechts één item noemden bij de vraag naar voor- resp. nadelen van werkloosheid (in %)*

	Oude wijken		Tussenwijken
	Werklozen	Werkenden	Werklozen
Geen voordelen genoemd	31	27	27
Eén voordeel genoemd	16	5	17
	(n = 186)	(n = 96)	(n = 144)
Geen nadelen genoemd	3	1	1
Eén nadeel genoemd	9	7	5
	(n = 190)	(n = 103)	(n = 147)

* De vraag luidde: Op dit kaartje staan zes voordelen (resp. nadelen) van werkloosheid. Welke zijn voor u de twee belangrijkste?

b. Arbeidsoriëntatie (in %)

Voorkeur voor een baan i.p.v. uitkering (beide inkomen f 400,-)	75	87	82
	(n = 166)	(n = 81)	(n = 142)
Veel binding met bedrijven waar men werkt of gewerkt heeft	49	44	57
	(n = 168)	(n = 95)	(n = 129)
Aanvaarding laatste baan vanuit negatieve beweegreden	37	36	28
	(n = 191)	(n = 36)	(n = 139)

ad 1. *Inschrijvingsduur bij het arbeidsbureau.* De onderzoeksresultaten bevestigen geenszins de stelling dat bewoners van oude wijken hun werkloosheidsduur kort weten te houden. Van de Nederlandse werklozen in oude wijken stond ten tijde van het onderzoek de helft al langer dan één jaar ingeschreven bij het arbeidsbureau.

In de visie van de segmenteringstheorieën – veel werkgevers en vaak doch kortstondig werkloos – zou het nog wel mogelijk zijn de cumulatieve werkloosheidsduur te beperken. We hebben echter al geconstateerd dat de werklozen relatief lang staan ingeschreven. Als we dan ook een optelsom maken van de werkloosheidsperiodes van de werklozen gedurende de afgelopen 10 jaar, dan resulteert hieruit een relatief lange cumulatieve werkloosheidsduur. Relateren we deze aan de tijd dat de betrokkenen beschikbaar waren voor de arbeidsmarkt, dan komt naar voren dat 66% van de Nederlandse werklozen uit oude wijken de afgelopen 10 jaar langer dan 25% van hun tijd werkloos is geweest.

Hoewel niet conform de voorspelling, mag bij werkenden – gezien de stabiliteit

van hun arbeidsverleden – een gemiddeld kortere cumulatieve werkloosheidsduur worden verwacht. Dit blijkt inderdaad het geval te zijn. Slechts enkele werkenden zijn langer dan 25% van de totale tijd dat ze op de arbeidsmarkt verblijven, werkloos geweest. Werklozen uit tussenwijken onderscheiden zich nauwelijks van werklozen uit oude wijken. Hun gemiddelde werkloosheidsduur ligt ongeveer op hetzelfde peil, terwijl 64% langer dan 25% van hun tijd werkloos is geweest.

ad 2. Gepercipieerde mogelijkheden tot beïnvloeding van de eigen arbeidsmarktpositie. De eigen arbeidsmarktpositie kan door de betrokkene gezien worden als:

- het gevolg van niet te beïnvloeden omgevingsfactoren (extern georiënteerd), danwel als
- het resultaat van persoonlijk handelen (intern georiënteerd).

Werklozen in oude wijken zijn – overeenkomstig de voorspelling – in meerderheid van mening dat het vinden van een baan een kwestie van geluk is, terwijl een grote minderheid het bestempelt tot een combinatie van geluk en in eigen hand hebben. Wederom overeenkomstig de voorgaande resultaten en dus niet conform de voorspelling zijn werkenden in oude wijken voor de helft van oordeel dat ze het vinden van een baan volledig in eigen hand hebben. Werkenden vinden ook veel vaker dan werklozen dat het meestal aan de werklozen zelf ligt als ze geen baan kunnen vinden. Ook wat dit punt betreft constateren we – tegen de verwachting in – weer nauwelijks verschillen tussen werklozen in oude en in tussenwijken.

ad 3. Inschatting eigen kansen op het vinden van een baan bij werkloosheid. Werklozen uit oude wijken zijn – tegen de verwachting in – zeer pessimistisch gestemd over hun kansen om binnen 6 maanden weer aan het werk te zijn. Niet minder dan 74% acht die kans slecht. Als reden voor dit pessimisme komen – overeenkomstig hun externe georiënteerdheid – vaak factoren naar voren waarop betrokkenen zelf weinig of geen invloed kunnen uitoefenen: het ontbreken van vacatures, gebrek aan ervaring, gezondheidsredenen, leeftijd en opleiding. In tegenstelling tot de verwachting ervaart vrijwel niemand zijn of haar woonadres als een belemmering voor het vinden van een baan. Al met al komt uit deze resultaten naar voren dat werklozen in oude wijken ten prooi lijken te zijn gevallen aan een groot gevoel van moedeloosheid en van machteloosheid ten aanzien van een toekomstige verbetering van de eigen arbeidsmarktpositie. Dit blijkt ook uit de aangedragen oplossingen, die weer voornamelijk buiten de eigen invloedssfeer liggen: men wacht op maatregelen van de overheid. Een in dit verband door veel werklozen in oude wijken genoemde maatregel is een beperking van het aantal buitenlanders: (illegale) buitenlanders eruit/niet meer toelaten.

Werkenden in oude wijken tonen zich veel optimistischer over hun kansen op een nieuwe baan, mochten ze werkloos worden. Zo'n 70% geeft zichzelf een goede kans om binnen 6 maanden weer aan het werk te zijn. Dit is geen onver-

wacht resultaat, gezien het feit dat werkenden in de oude wijken de eigen arbeidsmarktpositie veel meer in de eigen hand zeggen te hebben. Een opvallend verschil tussen werklozen en werkenden in oude wijken bij het opsommen van oplossingen is, dat bij werkenden antwoorden in de sfeer van 'buitenlanders eruit' vrijwel ontbreken.

Werklozen in tussenwijken zijn even pessimistisch als werklozen in oude wijken. Hoewel dit niet conform de voorspelling is, spoot dit resultaat wel met het voorgaande. Werklozen uit tussenwijken waren eveneens van mening dat ze nauwelijks of geen invloed hebben op hun eigen arbeidsmarktpositie. Eenzelfde gevoel van moedeloosheid en machteloosheid lijkt zich dus van hen meester te hebben gemaakt. Ook zijn ze van mening dat alleen de overheid nog iets kan doen aan een verbetering van hun positie.

ad 4a. Zoekgedrag (cijfers niet in tabelvorm). Overeenkomstig de voorspelling tonen werklozen in oude wijken een weinig actief zoekgedrag. De meesten zeggen nog wel naar werk te zoeken, maar dit resulteert in niet veel echte sollicitaties. Zo'n 35% van de werklozen heeft de laatste 6 maanden zelfs helemaal niet meer gesolliciteerd. Een uitsplitsing naar inschrijvingsduur leert dat het met name de langdurige werklozen (≥ 6 maanden) zijn die niet meer solliciteren.

ad 4b. Arbeidsmarktinformatie (cijfers niet in tabelvorm). Veel werklozen in oude wijken krijgen hun informatie over banen vrijwel alleen via het informele circuit (familie, kennissen die reeds bij een bedrijf werkzaam zijn, rechtstreeks informeren aan de poort van een bedrijf, enzovoort). De hoeveelheid informatie is hierdoor beperkt, hetgeen spoot met de voorspelling. Hoewel ook veel werkenden in oude wijken via het informele circuit op de hoogte zijn gebracht van hun huidige baan, hebben toch ook nogal wat van hen via een personeelsadvertentie hun baan gevonden. Dit laatste lag – hoewel niet geheel overeenkomstig de voorspelling – wel in de lijn der verwachting gezien het gemiddeld hogere beroepsniveau waarop zij werkzaam zijn.

Het feit dat het informele circuit in oude wijken zo'n belangrijke rol speelt als informatiebron, betekent voor werklozen een extra handicap. Werklozen gaan relatief vaak om met andere werklozen. Hierdoor ontvangen zij minder tips dan wanneer zij veel werkenden in hun kennissenkring zouden hebben. Werkenden rollen dan ook gemakkelijker van de ene baan in de andere. Een indicatie hiervoor hebben we reeds gevonden in het relatief zeer geringe aantal malen dat werkenden werkloos zijn geweest.

ad 5. Mobiliteitsbereidheid (geen cijfers in tabelvorm).

a. Geografisch. Onder werkloze Nederlanders in oude wijken zijn evenveel personen die wel en die niet bereid zijn te verhuizen voor hun werk. Werkenden en werklozen in oude wijken onderscheiden zich nauwelijks op dit punt, voor het eerst conform de voorspelling. Werklozen uit oude en tussenwijken verschillen echter evenmin van elkaar.

b. Beroepsmobiliteit. Meer nog dan de resultaten met betrekking tot de geografische mobiliteitsbereidheid stemmen de resultaten met betrekking tot de bereidheid van werklozen in oude wijken om werk buiten hun eigen vak, beroep of bedrijfstak uit te oefenen overeen met de voorspelling daaromtrent. Een sterke beroepsoriëntatie ontbreekt bij de werklozen. Dit lag in de lijn der verwachting gezien de zeer geringe kwaliteit van het werk waarop werklozen zijn aangewezen (laag beroepsniveau, korte inwerktijd).

Niet onverwacht was dan ook het resultaat – hoewel niet conform de voorspelling – dat werkenden in oude wijken zich wederom onderscheiden van werklozen in die zin dat hun bereidheid om werk te aanvaarden buiten hun eigen vak/beroep veel geringer is. Evenmin onverwacht, maar ook weer niet overeenkomstig de voorspelling is, dat de resultaten voor de twee groepen werklozen – in oude, respectievelijk tussenwijken – niet verschillen.

ad 6. Gevoelens van discriminatie (geen cijfers in tabelvorm). Het woonadres wordt – zo hebben we al geconstateerd – door werkloze Nederlanders in oude wijken niet als een belemmering ervaren bij het zoeken naar werk. Ook in hun laatste baan heeft men zich niet of nauwelijks gediscrimineerd gevoeld vanwege de buurt waarin men woont. Werkenden in oude wijken zijn dezelfde mening toegedaan. Hiermee lijkt het Rotterdamse wijkonderzoek dus tot een duidelijk ander resultaat te leiden dan de Amerikaanse gettostudies. De factor woonomgeving heeft – althans in de ogen van de bewoners van oude wijken – geen invloed op de arbeidsmarktpositie. De Amerikaanse onderzoekers kwamen tot een tegengestelde conclusie, waarbij een direct verband gelegd werd tussen het wonen in een getto en de zwakte van de arbeidsmarktpositie.

Hoewel bewoners uit oude wijken zich dus niet persoonlijk gediscrimineerd voelen op grond van het feit dat men in een bepaalde wijk woont, zijn nogal wat van hen – werkloos en werkend – de mening toegedaan dat veel buurtgenoten wel gevoelens van achterstelling ervaren. Gevraagd naar reacties daarop, acht zo'n 40% van de ondervraagden in oude wijken de kans op schermutselingen niet uitgesloten.

Ten aanzien van beide punten – gevoelens van achterstelling en de reacties daarop – treedt er voor het eerst een duidelijk onderscheid aan het licht tussen werklozen uit oude wijken en werklozen uit tussenwijken. Laatstgenoemden ervaren deze achterstelling veel minder.

ad 7. Arbeidsethos en werkloosheidsbeleving. Bewoners van oude wijken zouden zich – zo luidt de voorspelling – analoog aan Amerikaanse gettobewoners een levensstijl hebben eigen gemaakt, waarin betaalde arbeid niet langer centraal staat en werkloosheid een geaccepteerd verschijnsel is. Gezien hun arbeidsgeschiedenis en gevoelens van machteloosheid en moedeloosheid ten aanzien van een verbetering van hun huidige arbeidsmarktpositie, ligt dit ook in de lijn der verwachting. De vooroordelen hieromtrent zijn inmiddels al wijdverbreid: de

arbeidsbereidheid in oude wijken zou minimaal zijn en misbruik van sociale voorzieningen eerder regel dan uitzondering.

De resultaten bevestigen deze verwachting en de vooroordelen slechts in beperkte mate. Bij de werklozen lijkt nauwelijks sprake te zijn van een verschuiving in de opvattingen over werken en niet-werken. Werklozen ervaren weinig substitutiemogelijkheden. Het traditionele arbeidsbestel blijft het centrale element. Een betaalde baan is voor de meesten onvervangbaar. De alternatieven – bijvoorbeeld het verrichten van vrijwilligerswerk, het deelnemen aan werkprojecten, het opzetten van een eigen bedrijf – worden gezien als noodoplossing, waar veel werklozen overigens positief tegenover staan. De meesten blijven evenwel hun recht claimen op een betaalde baan.

Dit nog zo sterk levende traditionele arbeidsethos blijkt ook wanneer de werklozen gevraagd wordt naar de voor- resp. nadelen van werkloosheid. Een grote groep werklozen in oude wijken (47%) blijkt geen of slechts één voordeel te kunnen noemen, vrijwel niemand ervaart geen enkel nadeel. Het feit dat men geld krijgt zonder er voor te moeten werken of de mogelijkheid wordt geboden om wat bij te verdienen, wordt nauwelijks genoemd als voordeel. Bij het opsommen van nadelen komen vaak aspecten naar voren als doelloosheid, verveling en psychische spanningen. De helft der werklozen ervaart werkloosheid vaak als een probleem. Ook het feit dat veel mensen in de buurt werkloos zijn, betekent voor tweederde nog niet dat ze zich gemakkelijker in hun positie schikken. Driekwart verkiest een baan boven een uitkering (bij gelijk inkomen). Contacten worden als een belangrijke drijfveer voor het willen hebben van een baan genoemd. Blijkbaar biedt de buurt zelf niet voldoende mogelijkheden hiertoe. Naast deze uitingen van een traditioneel arbeidsethos staan echter ook resultaten, die één en ander wat relativeren. Zo ervaarden veel werklozen weinig binding met de bedrijven waar ze werkten en aanvaardden ze hun baan vaak vanuit een negatieve beweegreden (geen andere baan, je moet toch wat). Het maakt velen niet veel uit wat voor baan/of in welke bedrijfstak ze werk kunnen krijgen. Eveneens overeenkomstig de voorspellingen vanuit de theorie is dat niet veel werklozen zich gestigmatiseerd voelen vanwege hun werkloosheid. Items als 'je wordt er door de buurt op aangekeken', of 'ik kom liever geen bekenden tegen op het arbeidsbureau' ontmoeten weinig respons. Tenslotte nog een opmerking met betrekking tot het genoegen nemen met een uitkering: het feit dat driekwart een baan boven een uitkering verkiest, betekent dat een kwart kiest voor een uitkering. Al met al is dat een vrij grote groep.

Werkenden binnen oude wijken zetten zich in beperkte mate af tegen hun werkloze buurtgenoten. Ze denken wat minder vaak dat werkloosheid geen voordelen biedt en nogal wat werkenden vinden dat werklozen best wat harder mogen zoeken naar een baan. Overigens zijn werkenden binnen oude wijken nog sterker georiënteerd op het werkleven dan werklozen dit reeds waren. Ook bij

werkenden worden alternatieven voor betaalde beroepsarbeid nauwelijks als een serieuze vervanging aangemerkt en vrijwel niemand zou voor een uitkering kiezen als ze voor de keus gesteld worden 'een baan of een uitkering'.

Het traditionele arbeidsethos blijkt onder werklozen in tussenwijken nog iets sterker te leven dan onder werklozen in oude wijken, hetgeen overeenkomstig de voorspelling is. Niet conform de voorspelling, maar wel in overeenstemming met de voorgaande resultaten, treden er voor wat betreft het aspect werkloosheidsbeleving nauwelijks verschillen aan het licht.

Het tweede blok voorspellingen – ten aanzien van kenmerken bij werkloosheid – *samenvattend* moeten we tot eenzelfde conclusie komen als bij de voorspellingen ten aanzien van kenmerken van arbeid en arbeidsgeschiedenis: er treden systematische verschillen op tussen werklozen en werkenden in oude wijken, terwijl werklozen in oude en tussenwijken zich wederom nauwelijks onderscheiden. In tegenstelling tot de voorspellingen uit het eerste blok, blijken de voorspellingen uit het tweede blok ook nog maar beperkt van toepassing te zijn op de werklozen uit oude wijken.

4.2. De arbeidsmarkt van etnische minderheidsgroepen binnen oude wijken

Het grote aandeel van minderheidsgroepen (niet-blanken, buitenlanders) vormde – zoals in de inleiding is gesteld – een duidelijk punt van overeenkomst tussen oude wijken in grote Nederlandse steden en de Amerikaanse getto's. In het Amerikaanse onderzoek en ook in de theorievorming is naast aandacht voor de arbeidsmarktpositie van gettobewoners in het algemeen ook veel aandacht besteed aan de positie van de verschillende etnische groeperingen in de getto's. Ondanks grote overeenkomsten in opleiding, houding en gedrag bleken deze laatste groeperingen een nog minder gunstige arbeidsmarktpositie in te nemen dan de overige gettobewoners. De gegevens uit het R'damse wijkonderzoek stellen ons in staat een soortgelijke vergelijking te maken.

Op grond van de uitkomsten van de gettostudies en op grond van hetgeen in de segmenteringstheorieën gesteld wordt over de wijze waarop selectieprocessen zich op de arbeidsmarkt voltrekken (in het bijzonder de rol van statistische discriminatie daarbij) kunnen we de volgende twee voorspellingen doen:

1. Turken/Marokkanen en Surinamers/Antillianen zullen zich in negatieve zin onderscheiden van de Nederlandse werklozen in oude wijken ten aanzien van de kenmerken van arbeid en arbeidsgeschiedenis.
2. Qua houding en gedrag op de arbeidsmarkt zullen ze nog beter passen in het beeld dat in de segmenteringstheorieën wordt geschetst van kansarme groepen.

4.2.1. Turken en Marokkanen

Kenmerken van arbeid en arbeidsgeschiedenis. Het beroepsniveau waarop werkloze Turken en Marokkanen hun laatste baan hebben uitgeoefend steekt – conform de voorspelling – zeer ongunstig af bij dat van Nederlandse werklozen. Hierbij moet wel aangetekend worden dat ook het gemiddelde opleidingsniveau van Turken en Marokkanen aanzienlijk lager ligt. Als we deze factor echter constant houden en alleen laaggeschoolden vergelijken, blijft een verschil bestaan. In overeenstemming met dit resultaat en ook overeenkomstig de voorspelling is dat werkloze Turken en Marokkanen met aanzienlijk meer ongemakken in hun laatste baan geconfronteerd werden. Niet in overeenstemming met de voorspelling is dat zij een stabielere arbeidsverleden hebben. Hun gemiddelde dienstverband was langer en men is wat minder vaak werkloos geweest de afgelopen 10 jaar.

Kenmerken bij werkloosheid en werkloosheidsbeleving. Hoewel de huidige inschrijvingsduur van de werkloze Turken en Marokkanen gemiddeld wat korter is dan die van Nederlandse werklozen, komt uit de berekening van de cumulatieve werkloosheidsduur naar voren dat toch 70% van hen langer dan 25% van hun tijd op de Nederlandse arbeidsmarkt werkloos is geweest.

Werkloze Turken en Marokkanen hebben nog minder dan werkloze Nederlanders het gevoel invloed uit te kunnen oefenen op de eigen arbeidsmarktpositie. Ruim tweederde noemt het vinden van een baan een kwestie van geluk. Overeenkomstig de verwachting zijn ze dan ook nog veel pessimistischer over hun kansen om binnen 6 maanden weer een baan te vinden. Vrijwel allemaal (92%) zijn ze het erover eens dat anderen hen steeds voor zijn als ze op een baan afaan. Toch heeft dit pessimisme – anders dan verwacht – geen invloed op de zoekactiviteiten. De overgrote meerderheid blijft solliciteren (slechts 11% heeft de afgelopen 6 maanden niet gesolliciteerd, voor Nederlandse werklozen bedroeg dit percentage 35) waarbij men bovendien van aanzienlijk meer zoekkanalen gebruik maakt dan Nederlandse werklozen. Nog veel vaker dan de laatstgenoemde categorie maken de werkloze Turken en Marokkanen bij het zoeken gebruik van het informele circuit. Dit zeer actieve zoekgedrag – ondanks weinig hoop op succes – en ook de hoge mobiliteitsbereidheid (zowel geografisch als beroeps) duidt er reeds op, dat betaalde arbeid in het leven van Turken en Marokkanen een nog veel belangrijker plaats inneemt dan al bij werkloze Nederlanders het geval was. Inderdaad blijkt vrijwel geen enkele werkloze Turk of Marokkaan een voorkeur uit te spreken voor een uitkering in plaats van een baan en ervaart bijna 90% zijn/haar werkloosheid vaak als een probleem (tegen 50% voor de Nederlanders). Ze hebben ook – veel meer dan Nederlanders – zeer sterk het gevoel dat de buurt hen erop aankijkt vanwege het feit dat ze werkloos zijn en ze vinden het dan ook moeilijker om voor de eigen werkloosheid uit te komen.

Bij de vergelijking van werkloze en werkende Turken en Marokkanen⁴ doen zich – tegengesteld aan de verwachting maar analoog aan de vergelijking van werkloze en werkende Nederlanders – systematische verschillen voor. Het gemiddelde beroepsniveau van de werkenden ligt hoger, het aantal ongemakken waarmee men in het werk te maken heeft lager en het arbeidsverleden is stabiel. Men denkt veel positiever over de mogelijkheden om de eigen arbeidsmarktpositie te beïnvloeden en men is veel minder pessimistisch om – na werkloos te zijn geworden – binnen 6 maanden weer een baan te vinden. Wel zijn de verschillen beperkter dan het geval was bij de vergelijking van werkloze en werkende Nederlanders. Het enige punt waarbij geen verschil aan het licht treedt betreft de mate waarin men zich gediscrimineerd voelt. Werkenden ervaren dit even sterk als werklozen.

4.2.2. Surinamers en Antillianen

Kenmerken van arbeid en arbeidsgeschiedenis. Zoals voorspeld ligt het gemiddelde beroepsniveau van de werkloze Surinamers en Antillianen in oude wijken aanzienlijk beneden dat van werkloze Nederlanders. Dit ondanks het gegeven dat het gemiddelde opleidingsniveau van beide onderzoeksgroepen niet veel uiteenloopt. Voor wat betreft de mate waarin ongemakken in het werk aanwezig zijn, blijven de verschillen desondanks beperkt. Ten aanzien van beide aspecten nemen zij overigens wel een gunstiger positie in dan werkloze Turken en Marokkanen.

Een vergelijking tussen werkloze Surinamers/Antillianen en Nederlanders in oude wijken voor wat betreft de stabiliteit van het arbeidsverleden is minder goed mogelijk omdat zo'n 40% van de Surinamers en Antillianen niet eerder in Nederland werkzaam is geweest. (30% schoolverlater, 11% een baan in Suriname of op de Antillen). Wel tekenend is de – in vergelijking met de andere twee categorieën – extreem korte duur van het laatste dienstverband van de Surinamers en Antillianen die wel eerder in Nederland hebben gewerkt. Voor 70% bedroeg dit niet langer dan een jaar.

Kenmerken bij werkloosheid en werkloosheidsbeleving. Door hun gemiddeld enorm lange inschrijvingsduur onderscheiden werkloze Surinamers en Antillianen zich niet alleen in ongunstige zin van werkloze Nederlanders, maar ook van werkloze Turken en Marokkanen. Bijna tweederde is al een jaar of langer werkloos. Opvallend is daarom het resultaat, dat werkloze Surinamers en Antillianen zich niet pessimistischer tonen dan werkloze Nederlanders om binnen 6 maanden weer een baan te vinden. Opvallend bovendien omdat ook nog bijna de helft van hen hun afkomst als een belemmerende factor ervaart bij het zoeken naar een baan. Hoewel minder dan onder werkloze Turken en Marokkanen, voelen zij zich als bevolkingsgroep achtergesteld op de arbeidsmarkt. Deson-

danks hebben ook zij – tegen de voorspelling in – het reguliere arbeidsbestel nog niet de rug toegekeerd. De voorkeur van een grote meerderheid blijft uitgaan naar een betaalde baan in plaats van een uitkering, ondanks dat de positie van velen toch als uitzichtloos gekenmerkt kan worden.

Dit vasthouden aan het traditionele arbeidsethos kan – zoals we eerder bij de werkloze Turken en Marokkanen geconstateerd hebben – samenhangen met de gevoelens van stigmatisering die Surinamers en Antillianen in aanzienlijk sterkere mate ervaren dan werkloze Nederlanders.

5. Slotbeschouwing

In dit artikel hebben we een aantal concrete voorspellingen uit de segmenteringsliteratuur – in het bijzonder de Amerikaanse gettostudies – aan een toetsing onderworpen. De gegevens hadden betrekking op een in 1982 in Rotterdam verricht onderzoek naar de specifieke positie die bewoners van oude wijken op de arbeidsmarkt innemen.

Bij de toetsing hebben we een onderscheid gemaakt in:

- voorspellingen ten aanzien van kenmerken van arbeid en arbeidsgeschiedenis;
- Voorspellingen ten aanzien van kenmerken bij werkloosheid.

Als algemene conclusie kunnen we stellen dat de relatie die er in de theorie wordt gelegd tussen woonomgeving en arbeidsmarktpositie door de Rotterdamse onderzoeksresultaten niet wordt bevestigd. Werkenden en werklozen in oude wijken verschillen systematisch van elkaar voor wat betreft hun positie, houding en gedrag op de arbeidsmarkt, terwijl werklozen uit tussenwijken zich nauwelijks onderscheiden van werklozen uit oude wijken.

Met behulp van de Rotterdamse onderzoeksresultaten hebben we dus niet aan kunnen tonen, dat louter het feit dat men woonachtig is in een wijk met een relatief hoog werkloosheidspercentage negatief van invloed is op de eigen kans op werkloosheid. De onderzoeksresultaten bevestigen wel de veel gehoorde stellingname dat de extreem hoge werkloosheid in oude wijken vooral moet worden toegeschreven aan het relatief grote aandeel van zogenaamde kansarme groepen in de beroepsbevolking. De werklozen passen immers in grote lijnen in het beeld dat de segmenteringstheorieën van kansarme groepen schetsen.

Voor wat betreft de *kenmerken van arbeid en arbeidsgeschiedenis* constateerden we dat werklozen werkzaam waren op een gemiddeld zeer laag beroepsniveau, in hoge mate met ongemakken te maken hadden en een erg instabiel arbeidsverleden kenden. Dit gold in het bijzonder voor Turken en Marokkanen en voor Surinamers en Antillianen.

Ten aanzien van de *kenmerken bij werkloosheid* bleken niet alle voorspellingen op te gaan. Wel in overeenstemming met de verwachting was dat werklozen nauwelijks mogelijkheden zien de eigen arbeidsmarktpositie te beïnvloeden, dat

de meerderheid een weinig actief zoekgedrag ten toonspreidt, over beperkte arbeidsmarktinformatie beschikt, een geringe geografische en hoge beroeps-mobiliteitsbereidheid aan de dag legt en dat werklozen van mening zijn dat veel buurtbewoners zich achtergesteld voelen. Tegengesteld aan de verwachting waren de lange inschrijvingsduur, het sterk overheersende gevoel van pessimisme om binnen 6 maanden een baan te vinden en het feit dat de meerderheid nog steeds vasthoudt aan het traditionele arbeidsethos waarbij het hebben van een betaalde baan centraal staat. Ook nu weer ging dit met name op voor Turken en Marokkanen en voor Surinamers en Antillianen.

Ter afsluiting van dit artikel dragen we nog enkele suggesties aan, waarom in het Rotterdamse wijkonderzoek geen directe relatie kan worden gelegd tussen de woonomgeving en de arbeidsmarktpositie van de betrokkenen en waarom de voorspellingen met betrekking tot arbeidsethos, inschrijvingsduur en inschatting van de eigen kansen op werk voor werklozen niet opgingen. Voor wat betreft het eerste punt zijn we van mening dat oude Nederlandse stadswijken (nog) niet vergelijkbaar zijn met Amerikaanse getto's, waar zich een geheel eigen getto-economie en getto-cultuur hebben ontwikkeld. In de nabije toekomst zou hierin echter verandering kunnen optreden. Hierbij denken we aan de discussies die momenteel worden gevoerd rond het thema 'buurteconomie' en aan het ontbreken van perspectieven binnen het traditionele arbeidsbestel voor een steeds groter aantal werklozen uit oude wijken.

Met betrekking tot het arbeidsethos valt op te merken dat het isolement waarin Amerikaanse getto's zich bevinden niet vergelijkbaar is met de situatie binnen oude Nederlandse stadswijken. De druk vanuit de samenleving om vast te houden aan het traditionele arbeidsethos zal in oude Nederlandse stadswijken dan ook veel groter zijn dan in Amerikaanse getto's.

Het niet uitkomen van de voorspellingen met betrekking tot inschrijvingsduur en inschatting van eigen kansen op een baan, moet onder meer toegeschreven worden aan een zich sterk gewijzigde arbeidsmarktsituatie sedert de tijd dat de segmenteringstheorieën zijn ontwikkeld (begin jaren '70). De huidige omvang van de werkloosheid is niet vergelijkbaar met de relatief krappe arbeidsmarkt uit die tijd.

Noten

* De auteurs zijn dank verschuldigd aan K. Geelen, K. Kuystermans, A. Morenc en F. Tazelaar voor hun kritische commentaar bij conceptversies.

1. Voor een verslag van dit onderzoek, zie: F. Valkenburg en A. ter Huurne, 1983.

2. Onderzoeksopzet.

1. Werklozen

De steekproeven zijn getrokken uit het bestand van het GAB-Rotterdam per 30-11-1982 waarbij de volgende selecties zijn toegepast:

- de ingeschrevenen moeten als werkloos ingeschreven staan

- een baan in loondienst zoeken voor 35 uur of meer per week
- behoren tot de inschrijvingscategorieën 11, 13, 93, 94 of 98
- niet ouder zijn dan 57 jaar.

De constructie van 'oude buurten' en 'tussenbuurten' vond plaats aan de hand van de criteria:

- hoogte van de werkloosheid
- aanwezigheid van de doelgroepen
- differentiatie van de beroepsbevolking

Vervolgens zijn binnen de geselecteerde oude buurten drie deelbestanden geformeerd, te weten Nederlanders (N = 4090), Surinamers en Antillianen (N = 1095), die voor 90% de Nederlandse nationaliteit bezitten en Turken en Marokkanen (N = 916).

Binnen de tussenbuurten zijn alleen Nederlanders geselecteerd (N = 1399).

Uit deze vier deelbestanden zijn vier a-selecte steekproeven getrokken. De response was bij de Nederlanders het laagst, te weten 48%, bij Surinamers en Antillianen iets hoger, namelijk 52% en het hoogst bij Turken en Marokkanen: 65%.

2. Werkenden in de oude wijken

De steekproeven van de werkenden zijn getrokken uit de gegevens van het Rotterdamse bevolkingsregister per 1-2-1982. Teneinde de verschillen als gevolg van leeftijd, geslacht en nationaliteit (afkomst) te elimineren, is een matching-procedure toegepast. Allereerst zijn hiertoe in de oude wijken deelbestanden gecreëerd van groepen Nederlanders, Turken, Marokkanen, Surinamers en Antillianen, elk onderscheiden naar drie leeftijdscategorieën (16-24 jaar, 25-39 jaar en 40 jaar en ouder).

Vervolgens is uit elk van deze deelbestanden een a-selecte steekproef getrokken. Bij de benadering van de respondenten is uitgegaan van de verhouding mannen/vrouwen in het werklozenbestand.

3. Hierover is verslag gedaan in: F. Valkenburg, 1980.

4. In het Rotterdamse onderzoek zijn zowel in oude als in tussenwijken werkende Turken en Marokkanen en Surinamers en Antillianen geëquipteerd. Bij de vergelijking tussen werklozen en werkenden beperken we ons tot de bewoners van oude wijken. Overigens wijken werkenden in oude en tussenwijken nauwelijks van elkaar af.

Literatuur

- Brugge, E. en H. Bunt, Bedrijfsverplaatsing en suburbanisatie, *TESG*, 6, 1974, pp. 430-434.
- ETI Zuid Holland, *Grootstedelijke werkloosheid*, 3 deelrapporten, 1982.
- Fusfeld, D. R., *The basic economics of the urban racial crisis*, 1973.
- Harrison, B., Human Capital, black poverty and 'radical' economics, *Industrial Relations*, 10, 1971, pp. 277-286.
- Heyke, J. en J. de Koning, *Diskrepancies op de stedelijke arbeidsmarkt*, 1979.
- Kruyt, B., Stedelijk verval en ruimtelijke economie, *Plan*, 6, 1975, no. 10, pp. 7-15.
- Piore, M., On-the-job training in the dual labor market, in: A. R. Weber et al., *Public-private manpower policies*, 1969, pp. 101-131.
- Valkenburg, F., *Stedelijke arbeidsmarkt*, IVA, 1980.
- Valkenburg, F. en A. ter Huurne, *Werkloosheid in oude stadswijken*, IVA, 1983.